

ОСЈЕНЕ I ПРИКАЗИ

Банишко евангелие. Среднобългарски паметник от XIII век. Подготвили за печат с уводи и коментар ЕКАТЕРИНА ДОГРАМАДЖИЕВА и БОЖИДАР РАЙКОВ, София 1981, 517 str. + pril.

Gotovo tri desetljeća bugarska filologija sustavno i ustrajno obogaćuje slavističku znanost izdanjima srednjovjekovnih rukopisa, a godine 1981. tom nizu pridružuje se, u izdanju Bugarske akademije nauka, *Baniško evanđelje*, rukopis iz 13. stoljeća koji su za tisak priredili E. Dogramadžieva i B. Rajkov.

O povijesti rukopisa, dosadašnjim proučavanjima, te paleografskim i kodikološkim karakteristikama piše B. Rajkov (7-19), jezični opis je iz pera E. Dogramadžieva (24-60), datiranje i lokalizacija rukopisa zajednički je rad autorâ (68-70), dok je načela o prenošenju teksta (71-74) i sam tekst pripremila E. Dogramadžieva. Samo izdanje teksta sadrži: četveroevanđelje s lakunama (75-185b), kazalo evandeoskih čitanja za različite prilike (186a-b), kalendar za crkvenu godinu od kolovoza do srpnja (187a-197b) te kazalo evandeoskih čitanja po nedjeljama i danima (197b-205b).

Pergamentni kodeks (205 ff.) pisan je, kako se navodi u bilješki pisara na f. 205a, rukom pop Jovana u mjestu Banica, a čuva se u rukopisnoj zbirci Narodne biblioteke »Kiril i Metodij« u Sofiji (N^o847). Paleografska i kodikološka analiza uključuje vanjski opis rukopisa, pismo, grafiju slova, upotrebu slova za brojeve, interpunkciju i nadredne znakove, skraćenice, pravopis, ornament i kodikološke bilješke. Pismo je specifično i nosi obilježja provincijalne škole koja se ne može povezati ni s trnovskim rukopisima ni s tzv. narodnim, jugozapadnim rukopisima. Na temelju paleografske i kodikološke analize, a naročito ornamentike koja odražava početnu etapu nastajanja tzv. balkanskog geometrijskog pleternog stila koji se javlja u drugoj polovini 13. st, Rajkov *Baniško evanđelje* datira na kraj 13. st. Prisutnost u kalendaru praznika sv. Petke Egipatske (14. X) o ustanovljenju čijeg

kulta svjedoči i nedavno nađena *Ljetopisna pripovijetka*, gdje se spominje godina 1234, samo učvršćuje autorove zaključke o datiranju rukopisa. Prema *Ljetopisnoj pripovijeci* naime, sv. Petka Egipatska nije poznata na slavenskom jugu sve do prenesenja njezinih moći u Trnovo i prvotno je za njezinu proslavu korištena služba za mučenicu Petku. Sve to pokazuje da je 1234. godina terminus post quem nastanka *Baniškog evanđelja*. Kalendar rukopisa odražava domaću tradiciju s velikim brojem bugarskih svetaca, a uz naziv za mjesec latinskog podrijetla zabilježeni su i slavenski: *ruenъ, listopadъ, grudенъ, studen, sěčen, suchyi, brězenъ, trěven, izokъ, črvenъ, zarenъ*.

O jeziku spomenika piše E. Dogramadžieva, autorica brojnih radova o sintaksi ćirilskih srednjovjekovnih rukopisa. Nastalo u 13. st., kada je još vrlo jak utjecaj staroslavenske jezične tradicije, i dok se novi jezični elementi razvijani u govornom jeziku teško probijaju u jezik spomenikâ, *Baniško evanđelje* je odraz čuvanja jezične starine – radi se o jednom od mnogobrojnih prijepisa prijevoda evanđelja iz staroslavenskog perioda – ali i pojava novih jezičnih elemenata. Upravo taj aspekt novoga zanima autoricu, koja, nadovezujući se na jezična istraživanja B. Coneva, traži nove crte karakteristične za srednjobugarski period. *Baniško evanđelje* pripada među jednojerovske rukopise s jednim grafemom *ѣ*. Slabi jerovi u rukopisu često se ne pišu, u jakom položaju etimološki *ѣ* je već često vokaliziran u *e* i samo rijetko je *ѣ*, a etimološko *ѣ* u jakom položaju je *ѣ*, samo rijetko *o*. Karakteristična je epenteza neetimološkog jera u suglasničkim grupama tipa *blazъn, jesъm, ogъnъ* i sl. *Q* je izgubio nazalnost i izjednačio se s fonemom koji se u rukopisu bilježi kao *ѣ*, a o tome svjedoče i varijante *q* i *ѣ* u jednoj te istoj poziciji. *ѣ* je također izgubio nazalnost i izjednačio se s *e*, a to potvrđuje varijantna upotreba slova *ѣ* i *e*. Etimološko *ѣ* se mijenja u *a* poslije tvrdih suglasnika (*iscali*), a etimološko *a* postaje *ѣ* poslije mekih suglasnika (*burѣ*). Tendencija pozicijom uvjetovanog prijelaza *ѣ* u *i* poslije otvrdnulog suglasnika, jotacija *a, e, u* na početku riječi ili poslije samoglasnika, neke su od daljnjih karakteristika. Potvrđeno je deset slučajeva upotrebe člana, zamjena supina infinitivom široko je zastupana, a na sintaktičkom planu promjene u funkciji padežnih oblika svjedoče o raspadu deklinacije. Zabilježili smo samo neke pojave iz sustavnog, preglednog i dokumentiranog jezičnog opisa spomenika.

Analizi leksika autorica pristupa s aspekta srednjobugarskoga: bilježi leksičke promjene karakteristične za taj period i leksički materijal dijeli u dva osnovna dijela: leksemi koji nisu potvrđeni u starobugarskim spomenicima i leksemi koji aktiviraju upotrebu u srednjobugarskom periodu, a pri tome joj za komparaciju služe kanonski te evanđeoski rukopisi makedonske kao i bugarske redakcije

(*Marijinsko, Zografsko, Assemanijevo evanđelje, Savina knjiga, Dobrejšino i Vračansko evanđelje*; autorica ih sve navodi kao staro- i srednjobugarske rukopise), te *Rječnik Sadnik - Aitzetmüller*.

Lokalizacija spomenika vrlo je složena, jer se sela s imenom Banica susreću na više različitih mjesta rasutih u Bugarskoj i Makedoniji. Imajući to na umu, B. Conev je 1923. godine na temelju jezika i pravopisa pretpostavio da je *Baniško evanđelje* pisano negdje u sjeverozapadnoj Bugarskoj ili sjevernoj Makedoniji i da je to vračanska ili jedna od tetovskih Banica. Jezični materijal *Baniškog evanđelja* Dogramadžieva uspoređuje sa 17 srednjobugarskih (tj. bugarskih i makedonskih rukopisa - I. M.) te suvremenim bugarskim dijalektima. Zaključuje da postoji podudarnost s jezičnim crtama sjeverozapadnih bugarskih dijalekata i da je najvjerojatnija jedna od pretpostavki B. Coneva, tj. o lokalitetu sela Banica, Vračansko. Svijesni da nakon sedam stoljeća ne mogu očekivati potpunu jezičnu podudarnost Dogramadžieva i Rajkov i na temelju paleografskih analiza (pismo, jednojerovski pravopis, geometrijski ornament), zatim kalendara upućuju na jedno provincijalno središte povezano s državnim i crkvenim centrom Druge bugarske države. Premda je u lokalizaciju spomenika uložen velik trud autorâ, njegovim izdanjem pružaju se mogućnosti za različite usporedbe s novim rukopisima koji će vjerojatno donijeti još elemenata za precizniju lokalizaciju.

U izdanju teksta poštivana su načela moderne tekstologije: maksimalno su prenesene bitne karakteristike rukopisa koje su važne za jezično i tekstološko proučavanje. Tako je sačuvan integritet stranica, podjela na retke, interpunkcija, zadržani su nadredni znakovi, slova i title, mehaničke pogreške nisu ispravljane, a bilješke, popravci i objašnjenja autora stavljeni su ispod crte. Intervencije u samom tekstu sastoje se u raščlambi kontinuirano pisanog teksta na pojedine riječi, arapskim brojevima označeni su pojedini stihovi evanđelja, glave su numerirane rimskim brojkama iznad samog početka i dodane su potrebne bilješke. Na kraju knjige kao ilustrativni materijal tiskano je 10 crnobijelih, 5 stranica u boji te jedan crtež ornamenta, po kojima se može suditi o pismu i ornamentici rukopisa.

Izdanjem *Baniškog evanđelja* slavistička je znanost obogaćena još jednim spomenikom dragocjenim za istraživanja složenih problema daleke slavenske kulturne prošlosti.

Ivana Mulc